

O'NEILL, Brian Juan

1984 *Proprietários, lavradores e jornaleiras. Desigualdade Social numa Aldeia Trasmontana, 1870-1978.*

Lisboa. Publicações Dom Quixote. Coleção Portugal de Perto.

461 pàgs.

El llibre que comentem consisteix en una monografia etnogràfica, centrada en l'estudi de la desigualtat social i el sistema familiar en un petit llogarret del nord de Portugal, situat en la província de Trás-os-Montes. El seu autor forma part actualment del grup de Sociologia Històrica de l'*Instituto Gulbenkian de Ciência*, i el treball que ara publica fou presentat com a tesi doctoral en la *London School of Economics* l'any 1982.

La present publicació hem d'afegir-la, doncs, a les encara escasses monografies d'Antropologia fetes a Portugal, la qual cosa li confereix un interès especial sobretot de cara a aquells antropòlegs que centren les seves investigacions en la Península Ibèrica. De fet, la seva mateixa temàtica i el seu enfocament entronquen directament amb altres treballs precedents fets a l'estat espanyol i al mateix Portugal. Efectivament, l'eix central i el tema de discussió és la contraposició igualitarisme/jerarquia en les petites comunitats rurals. En aquest sentit l'autor critica els models presentats per J. Dias (1953), S. Brandes (1975) i S. Tax Freeman (1970), en les seves respectives monografies: tots tres estudien poblets molt petits, amb institucions col·lectives i propietat comunal, i consideren l'estructura social d'aquestes comunitats com a igualitària. Contràriament, Brian J. O'Neill considera que la desigualtat social és quelcom sempre present en les comunitats rurals peninsulars, no tan sols si hom considera els seus habitants en relació a contextos més amplis (regionals, estatals, mundials), sinó fins i tot en la seva mateixa composició interna, cosa que es proposa demostrar amb el seu estudi. Per contraargumentar, doncs, aquell suposat igualitarisme, l'autor escull com a unitat d'observació un llogaret molt petit, amb menys de dos-cents habitants, allunyat i mal comunicat i que, per reunir totes les característiques tòpiques, compta també amb institucions de cooperació i comunitàries. I assenyala el següent: «El meu objectiu és provar que, malgrat la seva petita dimensió i aïllament a dalt de la muntanya, aquesta comunitat es troba dominada per un sistema de marcada desigualtat social» (pàg. 30). Mostra, doncs, la presència de grups socials diferenciats que es reproduïen mitjançant acurades estratègies matrimonials i hereditàries. Els diversos fenòmens que caracteritzen l'estructura social de la petita comunitat de Fontelas (composició dels grups domèstics, elevades proporcions de fills il·legítims, formes de casament,

costums hereditaris...) són explicats per l'autor a través de les tensions estructurals internes inherents a cada grup social. Els treballs de C. Lisón-Tolosana (1966) i de P. Bourdieu (1972) constitueixen el referent més immediat del seu model, així com, també, les investigacions sobre «antropologia històrica» del Grup de Cambridge.

El llibre està constituït per vuit capítols, cinc annexos documentals, un postfaci, una bibliografia i un índex referencial. Referint-nos al contingut de la monografia, podem dir que temàticament es divideix en dues grans parts: la primera (fins al capítol 4) analitza les bases de les jerarquies socials; la segona pren com a tema preferent la reproducció social. Vegem-ho més detingudament.

El primer capítol és de caire introductori: en ell es presenta l'objectiu del treball, les condicions en què es realitzà, així com els seus pressupòsits teòrics. Els tres capítols següents són els que fan referència al tema de la desigualtat social, que s'analitza a través dels components econòmics que la fonamenten. Donat que el poble de Fontelas subsisteix gràcies a la producció agrícola i pastoril, la terra esdevé el marcador més important de la desigualtat, i és per tant a partir del sistema de propietat com és possible distingir quatre grups socials (*pequenos agricultores* o *jornaleiros, lavradores, lavradores abastados* i *proprietários*). Cinc estudis de casos particularitzats serveixen per presentar les característiques de cada grup, així com les seves estratègies econòmiques. D'altra banda aquesta divisió quadripartita en grups socials esdevé l'eix a través del qual l'autor analitza al llarg de tota la monografia l'estructura econòmica i social del poble. Especialment interessant ens sembla, dins d'aquesta primera gran part temàtica, el capítol sobre treball cooperatiu. En ell es descriuen les diferents formes d'intercanvi de mà d'obra entre grups domèstics, les prestacions de treball a nivell comunitari, l'ús dels béns col·lectius. Una forta ideologia igualitarista presideix i regeix el treball cooperatiu, però un anàlisi una mica aprofundida descobreix aviat la forta desigualtat que s'amaga darrera d'aquesta ideologia. I no es tracta solament que els agricultors més benestants dominin el consell de veïns, sinó, sobretot, que són ells els qui es beneficien en major grau de les prestacions de treball col·lectives i dels béns comunitaris, ja que són els qui tenen més mitjans per a poder-ne fer ús amb més intensitat i treure'n, per tant, un profit privat més elevat que d'altres grups socials.

La segona part (capítols 5, 6 i 7) va adreçada als mecanismes de reproducció social, a través dels quals es perpetuen els diferents grups jerarquitzats. El capítol més interessant i reeixit de tots tres és, al nostre entendre, el cinquè on, a través de l'anàlisi de tres casos, s'examina l'estructura interna dels grups domèstics en relació amb les estratègies matrimonials i heredità-

ries que es conformen en cada un d'ells i que representen un model-tipus de les estratègies seguides per cada grup social. Tenint en compte que en la zona analitzada la llei preveu que l'herència es divideixi entre tots els fills a parts iguals, la màxima tensió que es produeix en cada grup domèstic (al menys entre els qui tenen propietats per transmetre) s'esdevé entre l'intent de conservar el patrimoni sense dividir i el fet que a cada generació aquesta integritat es veu amenaçada per la fragmentació que implica el fet d'haver-lo de repartir efectivament entre tots els fills. Aquesta tensió dóna lloc a complicades estratègies adreçades a controlar el nombre efectiu d'hereus, i un dels mitjans més eficaços és el matrimoni: casar un dels fills i nomenar-lo hereu «millorat» mentre els seus germans es queden solters, es casen a fora o bé emigren, és l'estratègia més generalitzada, de tal manera que, ens diu l'autor, «en aquesta societat el poder prevalent del patrimoni separa uns pocs que es poden casar dels molts desprivilegiats que no poden arribar-ho a fer» (pàg. 204). I és que casar-se és el mitjà per arribar a tenir accés a la propietat, i no casar-se significa la subordinació o el quedar-se al marge. Trobem, doncs, una jerarquia a l'interior mateix de la unitat domèstica (entre els germans que es casen i els que no, entre els hereus «millorats» i els «secundaris») i una jerarquia similar en la relació que s'estableix entre diferents grups socials. La proporció de fills il·legítims, per exemple, és molt elevada entre les dones de la classe jornalera, però els seus pares poden pertànyer a grups socials benestants. La lògica d'aquest fet és complexa, però l'autor intent cercar-la en relació al sistema d'herència (capítol 7): tal com suara assenyalàvem, la norma hereditària del repartiment igualitari contrasta amb la pràctica real adreçada a afavorir la unigenitura. D'aquesta manera, entre els qui posseeixen propietats, el sistema de «millora», el casament, la propietat i la sexualitat són aspectes que van lligats, però per als qui no tenen possessions, aquests elements es troben desvinculats. I és en aquesta lògica on cal situar l'elevat grau d'il·legitimitat que es troba a Fontelas. Es quelcom que les famílies riques han de tolerar, malgrat el seu rebuig a nivell moral: al cap i a la fi, l'infant il·legítim mai no pot arribar a tenir pretensions sobre el patrimoni (i n'evita futurs hereus). Els jornalers, d'altra banda, tenen més dificultats per fundar noves famílies a través del matrimoni, així com una moral sexual menys vinculada a interessos patrimonials. I no oblidem, finalment, l'elevat índex de solteria que existeix com a resultat de l'estratègia dels casaments restringits i els celebrats en edat avançada.

Pel que fa al model utilitzat per l'autor podem dir que l'anàlisi del parentiu i dels seus diferents components (matrimoni, herència, composició del grup domèstic) és abordat des d'una perspectiva que s'inscriu plenament en l'àmbit de l'anomenada «antropologia històrica». L'autor pren com a refe-

rència les diferents fases del cicle familiar, així com el desenvolupament del grup domèstic en el transcurs de quatre generacions: d'aquesta manera, el model agafa complexitat i permet explicar la lògica del parentiu a través de la lògica de la reproducció social. L'enfocament ens sembla totalment encertat i cal dir, a més, que s'aconsegueix una gran precisió i finor en l'anàlisi i interpretació dels fets socials implicats. Ara bé, quan es considera la desigualtat social en l'àmbit comunitari el model ens apareix menys dinàmic i flexible, i pensem que és lògic atès l'espai temporal que es té en compte (poc més d'un segle). Efectivament, la durada d'un cicle familiar és relativament curta i hom pot percebre fàcilment els canvis que es produeixen en les seves diferents fases, així com els mecanismes globals de reproducció. Però si un període de cent anys permet d'analitzar la successió de diferents cicles familiars, resulta insuficient, en canvi, per copsar la dinàmica del sistema social de la comunitat, que, lògicament, és de durada molt més llarga. Potser per aquesta raó, l'autor utilitza molt més el present etnogràfic en aquest nivell i opta per explicar els mecanismes de perduració i de funcionament de la desigualtat social, més que no pas els processos que l'han generada, les possibles transformacions que hagin pogut afectar-la o els factors que hi incideixen i que provéne d'àmbits externs al comunitari.

Cal assenyalar, per acabar, que ens trobem davant d'una magnífica monografia, que tradueix un treball antropològic fet amb rigor i precisió i que té l'interès d'aportar una nova perspectiva analítica als treballs realitzats sobre la Península Ibèrica. Mereix destacar-se, també, la vessant editorial, ja que la publicació de la monografia ha estat realitzada amb una gran cura i qualitat.

Dolors Comas d'Argemir
Dpt. Antropologia Cultural de Tarragona
Institut Català d'Antropologia

BIBLIOGRAFIA

BOURDIEU, Pierre.

1972 *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie Kabyle*. Geneve. Paris. Librairie Droz.

BRANDES, Stanley.

1975 *Migration, Kinship and Community: Tradition and Transition in a Spanish Village*. New York. Academic Press.

DIAS, António Jorge.

1953 *Rio de Onor: Comunitarismo Agro-pastoril.* Porto. Instituto para a Alta Cultura; Centro de Estudos de Etnologia Peninsular.

LISÓN-TOLOSANA, Carmelo.

1966 *Belmonte de los Caballeros: A Sociological Study of a Spanish Town.* Oxford. Clarendon Press.

TAX FREEMAN, Susan.

1970 *Neighbors: The Social contract in a Castilian Hamlet.* Chicago. Chicago University Press.